

Miklovicz Attila

**A TERMESZET VEDELME, MINT KÖZVETLEN MORÁLIS
IMPERATÍVUSZ KANT A GYAKORLATI ESZ KRITIKÁJA CÍMŰ
MŰVÉBEN**

Ahogy Gelencsér András az *Ábrándok bővületében – A fenntartható fejlődés korlátai* című könyvében alaposan kifejtésre került, a Föld bolygón található természetes nyersanyagok és fosszilis energiahordozók „konzerveit” a fenntarthatóságot meghaladó ütemben bontjuk ki és fogyasztjuk el (Gelencsér, 2023). A tudós-író szerint ez a folyamat jelentősen a 18. század végének Angliájából indulva gyorsult fel, az emberek szerzésvágyának és a szükségleteiken felüli fogyasztásának – részben mesterségesen – felkorlátozott növekedése nyomán, amely aztán a 20. században kapott igazán szárnyra (Gelencsér, 2023). Nyilván lehet vitatkozni a különféle történelmi vagy szociológiai folyamatok mibenlétéről, de szerző által homo shopiensként aposztrofált 20-21. századi emberekből formálódó fogyasztói társadalom meglétét evidenciának lehet tekinteni.

A magam részéről a helyzet egyik morálfilozófiai aspektusát kívánom megragadni. Gelencsér András „szerzésvágyat” említ, mint mozgatórugót a fogyasztási láz mögött (Gelencsér, 2023). A vágy mind a keleti mind a nyugati filozófiában a kezdetektől tárgyalt fogalom. A buddhizmusban például a vágy vagy sóvárgás (páli szóhasználattal tanha, szanszkrit szóhasználattal trisna), azaz, a szenvedés (dukkha) legfőbb oka. Platón a Phaidión dialógusban a testet, annak vágyaival és szükségleteivel okolja azért, hogy nem vagyunk képesek az igazi valóságra koncentrálni. Arisztotelésznél kettéválik az értelmes lélekrész és a vágyakozó lélekrész, ahol a vágyakozó lélekrész ideális esetben engedelmessé válik az értelemnek. Immanuel Kantnál a fizikai világ által befolyásolt vágyak indította cselekvések minden esetben alacsonyabb rendűek a tiszta morális akarat által vezérelt cselekvéseknél, még akkor is, ha egyébként megfelelnek a morális törvénynek¹.

Bár – ahogy Gelencsér András körülírta – úgy tűnik, hogy a vágy maga alá gyűrte az értelmet, mégis, nekünk filozófusoknak azt kell keresnünk, hogy tételezhető-e olyan morális norma, amely támogathatja a természettudósok törekvéseit a természet fenntartására.

Kérdésként merülhet fel ez esetben, hogy a filozófia morális rendszereiben létezik-e olyan közvetlen morális parancs, amely kifejezetten a természet szükség szerű védelmére vonatkozik, nem csupán levezethető valamely általánosabb alapelvből.

Tézisem szerint Immanuel Kant az erkölsről szóló központi művében, *A gyakorlati ész kritikájában* közvetlenül érinti a természettel szembeni kötelességünk kérdését, mégha nem is feltétlenül konkrétan ezzel a szándékkal fogalmazta meg az erre utaló megállapításait.

Kant méltán híres morális elve, az úgynevezett kategorikus imperatívusz több különböző megfogalmazásban is fellelhető az erkölcsökről szóló műveiben, de

¹ Vö: (Kant 2020) 3. fejezet: *A tiszta gyakorlati ész mozgatórugóiról*

tételszerűen *A gyakorlati ész kritikájának* 7. paragrafusában fogalmazza azt meg, a tiszta gyakorlati ész alaptörvényeként a következőképpen:

Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényadás elveként érvényesülhessen (Kant, 2020, 40).

Ezt a tételt Kant kategorikus imperatívusként, azaz határozott és kizárólagos parancsként azonosítja, amely minden szabad akaratú rendelkező gondolkodó lény számára (legyen az ember vagy más) belső parancsként határozza meg az egyedi cselekvések elvének (amelyet Kant itt maximának hív), általános vezérelvét. Tehát, egyedi cselekvéseink elgondolását oly módon kell megtennünk, hogy azok extrapolációja nyomán akár általános törvényadás alapjául is szolgálhassanak. Könnyű belátni, hogy ezen alapelvet minden nehézség nélkül vonatkoztathatjuk a környezet védelmére, de ugyanezt megtehetnénk akár az arisztotelészi erényetika, az utilitarizmus vagy más etikai elv alapján is.

Azonban úgy vélem, hogy Kant a kategorikus imperatívuszt alátámasztó érvrendszerében továbbmegy ennél, és közvetlenül is utal a természet védelmére.

A gyakorlati ész kritikájának: A tiszta gyakorlati ész alaptételeinek dedukciójáról című fejezetében a kategorikus imperatívusz alkalmazásának lehetőségeit és irányait fejti ki, és eközben hoz egy konkrét példát a saját életünk fenntartásának megítélése kapcsán:

Hasonlóképp, az életem feletti szabad rendelkezést illető maximám rögtön meghatározást nyer, amint megkérdem magamtól, milyennek kellene lennie ahhoz, hogy törvénye szerint fennmaradjon egy természet: az ilyen természetben nyilván senki sem vethetne véget *önkéntesen* az életének, mert egy effajta konstitúció nem jelente tartós természeti rendet; és így tovább az összes egyéb esetben (Kant, 2020, 55).

Ebben a mondatban több fontos fogalmi elem található. A magyar fordításban szereplő *természet* szó az eredeti németben *Natur*,² és a természet általános fogalmát közvetíti.³ Egyedi cselekvésem elvének (maximámnak) tehát olyannak kell lenni, amelynek törvénye szerint a természetnek fenn kell maradnia, hiszen az elpusztítása nem eredményezne tartós természeti rendet. Mondhatnánk, hogy Kant itt csak az egyén saját életéről való önrendelkezésre vonatkoztatja a tartós természeti rend, illetve a fennmaradás imperatívuszát, amennyiben nem lenne ott az utolsó félmondat: „és így tovább az összes egyéb esetben.” Nyilván az „összes egyéb eset” rendkívül tág értelmezési keretet ad, és ez a fajta „elnagyolt megfogalmazás” nem is jellemző Kantra, azonban az ember, mint cél kanti eszméjéhez illeszkedve kivethető, hogy az egyéb esetben beleérthetjük az ember fennmaradásához szükséges környezetet is.

A *Natur*, azaz természet fennmaradására történő korábbi utalás pedig közvetlen felszólításként értelmezhető.

² Eben so wird die Maxime, die ich in Ansehung der freien Disposition über mein Leben nehme, sofort bestimmt, wenn ich mich frage, wie sie sein müßte, damit sich eine *Natur* nach einem Gesetze derselben erhalte. Offenbar würde niemand in einer solchen Natur sein Leben *willkürlich* endigen können, denn eine solche Verfassung würde keine bleibende Naturordnung sein, und so in allen übrigen Fällen. (Kant é. n.) Kiemelés tőlem.

³ Vö: (Bröring unknown date, 18–20) *Concept of Nature Within the Transcendental Idealism* fejezet

Ezt követően Kant kifejti, hogy az egyén túlságosan befolyásolt privát hajlamai (azaz vágyai) által, hogy ezt az elvet az egész természetben megvalósítsa, ám végül mégis úgy fogalmaz:

Eszünkkel mindazonáltal tudatában vagyunk egy olyan törvénynek, amelynek valamennyi maximánk alá van vetve, mintha akaratunk által egyszersmind egy természeti rendnek is elő kellene állnia (Kant, 2020, 55).

A természeti rendnek pedig, ahogy az előző idézetből kiemeltem, a legelső feltétele a természet fennmaradása. Kant ezután sem engedi el ezt a fonalat, hiszen a kategorikus imperatívusz egy későbbi, az ítélőerő szabályára vonatkozó variációjában így fogalmaz:

A tiszta gyakorlati ész törvényei alatt álló ítélőerő szabálya így hangzik: kérdezd meg magad, hogy a szándékodban álló cselekedetet, ha annak azon természet törvénye szerint kellene megtörténnie, amelynek te magad is része vagy, tudnád-e tényleg olyannak tekinteni, mint ami akaratod által lehetséges (Kant, 2020, 83).

Ebből a megfogalmazásból az világlik ki, hogy Kant a szabad akaratú rendelkező gondolkodó lény morális ítéleteit annak a természetnek a keretein belül is tételezi, amelynek az egyén része. Tehát, ha az a természet, amelynek az egyén része nem marad fenn, az egyén sem maradhat fenn. Később Kant maga is megkülönbözteti a tisztán a morális törvényből fakadó cselekedeteket és a vágyak alapján afficiált, de a morális törvénnyel összhangban lévő cselekedeteket, nyilván magasabbra helyezve a közvetlenül a morális törvény által mozgatózott tetteket. Ami pedig a pusztá vágyak által való vezéreltséget illeti, így fogalmaz:

Az akarat erkölcsi törvény által való meghatározásának lényege az, hogy az akarat mint szabad akarat határozódjon meg, kizárólag a morális törvény révén, úgy tehát, hogy a törvény az érzéki ösztönzőket ne csak közrehatni ne engedje, de valamennyit el is utasítsa, és letörje mindazokat a hajlamokat, amelyek ellene szegülnek (Kant, 2020, 87).

Tehát Kant a vágyaink feletti uralmat a tiszta szabad akaratra bízta, ahogy a korábbiakból kiderül a tartós természeti rend irányába hatva azzal, hogy a természetnek fenn kell maradnia, annál is inkább mert mi magunk is részei vagyunk.

A természet fenntartásának igénye, függetlenül azoktól a vitáktól, hogy a klímaváltozás vagy más tényező van-e erre leginkább befolyással, általánosan elfogadott igényként tételezhető.

Tézisem azonban a fentiek folyományaként az, hogy Immanuel Kant esetében a természet fenntartásának parancsa nem pusztán levezethető a morális alapelvből, hanem közvetlenül meghatározott imperatívusz, tehát nem kell morális ábrándok bővületében élnünk, hanem egyszerűen követnünk kell a tiszta gyakorlati ész törvényét.

Irodalom

Gelencsér, A. (2023). *Ábrándok bővületében A fenntartható fejlődés korlátai.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kant, I. (2020). *A gyakorlati ész kritikája.* Osiris Kiadó, Budapest.